

Πληθυσμιακές δυναμικές Αστικότητα

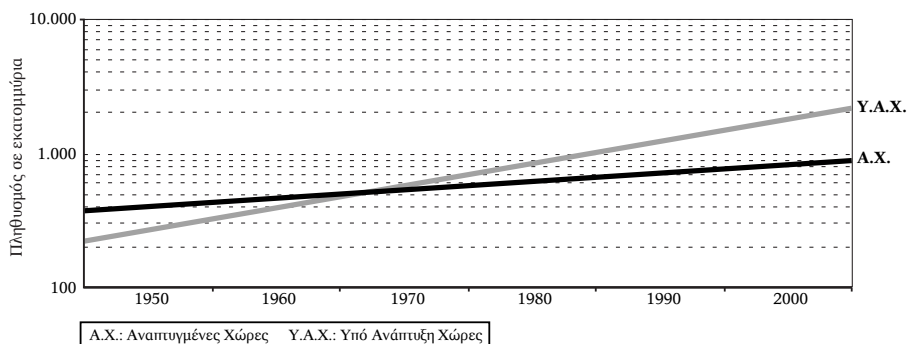
1.1. Η πληθυσμιακή έκρηξη των πόλεων στον 20^ο αιώνα

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, το βασικότερο πολεοδομικό χαρακτηριστικό, που έκανε την εμφάνισή του με επιταχυνόμενους ρυθμούς σε ένα σύνολο χωρών, ήταν αυτό της έντονης αστικοποίησης. Ο αριθμός των πόλεων άρχισε να πολλαπλασιάζεται με θεαματικούς ρυθμούς, οι πιο μεγάλες μητροπόλεις άρχισαν να αγγίζουν άγνωστα μέχρι τότε μεγέθη, ενώ ολόκληρα κοινωνικά σύνολα, που μέχρι τότε βρίσκονταν στο περιθώριο παρόμοιων πληθυσμιακών ανακατατάξεων, άρχισαν να υπεισέρχονται σε αμετάκλητες διαδικασίες αστικοποίησης.

Μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και μέχρι τη δεκαετία του '90, ο παγκόσμιος πληθυσμός διπλασιάστηκε. Κατά την ίδια περίοδο, ο αστικός πληθυσμός –μεγαλύτερος από 10.000 κατοίκους– αυξήθηκε κατά 340%, ενώ ο υπόλοιπος κατέγραψε τη μισή μόνο αύξηση (170%). Παρόλο που οι παραπάνω θετικές μεταβολές του αστικού πληθυσμού δεν είχαν σε όλες τις χώρες την ίδια ένταση, επηρέασαν σχεδόν το σύνολο του κόσμου, ακόμη και τις χώρες με αργή δημογραφική εξέλιξη. Ο σχετικός περιορισμός της αυξητικής πορείας του αστικού πληθυσμού των βιομηχανικών-αναπτυγμένων χωρών είχε ως αποτέλεσμα, από το 1973 και μετά, οι υπό ανάπτυξη χώρες να ξεπεράσουν τους αντίστοιχους ρυθμούς αύξησης των αναπτυγμένων. Στην Ευρώπη, τα παραπάνω φαινόμενα ήταν ακόμη πιο έντονα.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις, μέχρι το 2025, περισσότερο απ' το 80% του πληθυσμού της Βόρειας Αμερικής, της Ευρώπης, της Αυστραλίας και της Λατι-

**Διάγραμμα 1.1.1. Αναπτυγμένες χώρες – χώρες υπό ανάπτυξη.
Μεταβολή πληθυσμού.**

Πηγή: Moriconi-Ebrard F., L' Urbanisation du Monde, 1993
Επεξεργασία στοιχείων: Α. Αναστασιάδης, Ε. Φράγκου

νικής Αμερικής θα ζουν σε αστικές περιοχές (Vidal, J., 2004). Αν γίνει σύνδεση των μεταβολών του παγκόσμιου πληθυσμού και των τάσεων της φτώχειας, μέχρι τουλάχιστον πρόσφατα, υπάρχει μία ξεκάθαρη αναλογική σχέση. Οι προβλέψεις όμως αναφορικά με τις δημογραφικές εξελίξεις στις μη αναπτυγμένες φτωχές χώρες μιλούν για μια ταχεία επιβράδυνση των πληθυσμιακών μεγεθών. Πρόκειται ουσιαστικά για μια πρωτοτυπία – άμεσα συνδεδεμένη με τους ρυθμούς αστικοποίησης και με τα γενικότερα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης – των χωρών του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες πραγματοποιούν μια δημογραφική μετάβαση αισθητά ταχύτερη από την αντίστοιχη των βιομηχανικών χωρών τον περασμένο αιώνα, με μια απρόβλεπτα γρήγορη υποχώρηση της γεννησιμότητας και της θνησιμότητας (Burgel, G., 2000).

Τα φαινόμενα γιγαντισμού των πόλεων του περασμένου αιώνα οδήγησαν και σε ουσιαστικές αντιφάσεις ως προς την ίδια τη σημασία και τον προορισμό της σύγχρονης πόλης, η οποία εμφανίζεται να διαδραματίζει ένα διπλό ρόλο: από τη μια αποτελεί ένα πολυεδομικό «δώρο» στους πληθυσμούς, για τον λόγο ότι διευκολύνει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους και συμμετέχει στη διάχυση της ανάπτυξης και της καινοτομίας. Από την άλλη όμως αποτελεί τον πόλο έλξης και το «καταφύγιο» τεράστιων πληθυσμιακών ρευμάτων τα οποία όμως δεν είναι σε θέση να απορροφήσει, με τα γνωστά αποτελέσματα του περιορισμού της κοινωνικής συνοχής.

Το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο τις περισσότερες φορές διαβιώνει σε πόλεις που παρέχουν δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης (κοινωνικές, οικονομικές, κ.λπ.), με σημαντικά προβλήματα μόλυν-

σης, με υψηλούς δείκτες επικινδυνότητας και θορύβου. Η αστικοποίηση λοιπόν συχνά συνδέεται με μια ολόκληρη σειρά προβλημάτων που χαρακτηρίζουν τα αστικά κέντρα των αναπτυγμένων χωρών.

Εξ' ορισμού η πόλη αποτελεί ένα πολυσύνθετο ανοικτό «οργανισμό», ο οποίος κάτω από τη στενή έννοια δεν μπορεί να έχει κάποιο όριο — όπως στο παρελθόν, οπότε και η πόλη περικλειόταν από κάποιο τείχος —, για τον λόγο ότι δεν απεικονίζει απλά μια επιφάνεια, αλλά ένα συμπαγές σύνολο λειτουργιών, με άλλα λόγια προσδιορίζει το παραπάνω σύνολο και του προσδίδει έναν ενιαίο μορφολογικό χαρακτήρα ο οποίος εκφράζεται με τις διαφορετικές πυκνότητες (πυκνότητα πληθυσμού, λειτουργιών, οικιστική πυκνότητα).

Με τη βιομηχανική επανάσταση διαταράχθηκε η ισορροπία των πόλεων. Με την επέκτασή τους, τα όρια μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών έγιναν ασαφή. Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα έχει χαρακτηριστεί ως η περίοδος κατά την οποία οι πόλεις γνώρισαν τη μεγαλύτερη αύξηση των μεγεθών τους, αύξηση που δεν είχε προηγούμενο αγγίζοντας επίπεδα που κανείς δεν μπορούσε να τα φανταστεί πριν από μερικές δεκαετίες. Με την είσοδο στον 21^ο αιώνα, ο γιγαντισμός ορισμένων πόλεων, με ό,τι αυτός συνεπάγεται, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της ανθρωπότητας.

Οι παραπάνω αυξήσεις μεγεθών δεν ήταν ενιαίες σε όλες τις πόλεις. Υπάρχουν περιπτώσεις πόλεων με μέτριο μέγεθος μέχρι το 1950, οι οποίες σήμερα καταλαμβάνουν μία από τις πρώτες θέσεις στον κατάλογο των πιο μεγάλων πόλεων του κόσμου, ενώ αντίθετα, άλλες περιπτώσεις μεγάλων πόλεων που γνώρισαν μία μέτρια θετική ή ακόμη και αρνητική μεταβολή.

Είναι συνηθισμένο στις αναπτυγμένες χώρες, με την ανάπτυξη που έχουν καταγράψει τα μέσα μετακίνησης (ιδιωτικά και μαζικά), ένα μέρος του ενεργού πληθυσμού των πόλεων να κατοικεί σήμερα σε απόσταση από το κέντρο, σε περιοχές οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως αγροτικές, που στην πραγματικότητα όμως συμμετέχουν ουσιαστικά στις λειτουργίες του αστικού κέντρου. Στον *πίνακα 1.1.1.* δίνονται κατά τάξη μεγέθους οι πληθυσμοί των δέκα μεγαλύτερων πόλεων στον κόσμο για τα έτη 1950, 1975, 2003, 2015 (πρόβλεψη) και αντίστοιχα, στον *πίνακα 1.1.2.* οι δέκα πρώτες πόλεις της ΕΕ για τα τρία τελευταία από τα τέσσερα παραπάνω έτη.

Η πληθυσμιακή έκρηξη των μεγάλων αστικών κέντρων και η υπερσυγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων σ' αυτά έδρασαν παράλληλα με τη χωρική δυναμική τους. Η δυναμική αυτή ορισμένες φορές ήταν μεγαλύτερη από τη δημογραφική ανάπτυξη (*Laborde, P., 2000, p.42-48*). Είναι γεγονός ότι φαινόμενα τέτοιου είδους είναι άμεσα συνδεδεμένα με το σύγχρονο πλαίσιο της πα-

Πίνακας 1.1.1. Οι δέκα μεγαλύτερες πόλεις στον κόσμο κατά τάξη μεγέθους για τα έτη 1950, 1975, 2003, 2015 (πρόβλεψη)

	1950		1975		2003		2015		
	τάξη	πληθυσμός	τάξη	πληθ.	τάξη	πληθ.	τάξη	πληθ.	
Νέα Υόρκη	1	12,3	Τόκιο	1	26,6	1	35	1	36,2
Λονδίνο	2	8,7	Νέα Υόρκη	2	15,9	3	18,3	6	19,7
Τόκιο	3	6,9	Σανγκάι	3	11,4	9	12,8		
Παρίσι	4	5,4	Μεξικό	4	10,7	2	18,7	4	20,6
Μόσχα	5	5,4	Οζάκα-Κοβε	5	9,8				
Σανγκάι	6	5,3	Σάο Πάολο	6	9,6	4	17,9	5	20
Έσσεν	7	5,3	Μπουένος Άιρες	7	9,1	8	13		
Μπουένος Άιρες	8	5,0	Λος Άντζελες	8	8,9				
Σικάγο	9	4,9	Παρίσι	9	8,6				
Καλκούτα	10	4,4	Πεκίνο	10	8,5				
Οζάκα	11	4,1	Βομβάη			5	17,4	2	22,6
Λος Άντζελες	12	4,0	Νέο Δελχί			6	14,1	3	20,9
Πεκίνο	13	3,9	Καλκούτα			7	13,8	10	16,8
Μιλάνο	14	3,6	Τζακάρτα			10	12,3	8	17,5
Βερολίνο	15	3,3	Ντάκα (Μπαγκλαντές)					7	17,9
			Λάγος					9	17

Πηγή: United Nations: World Population Prospects. The 2004 Revision Population Database 2004.

γκοσμιοποίησης, που ευνοεί τη δημιουργία μεγαλουπόλεων με άμεσες επιπτώσεις κυρίως στον κοινωνικό τομέα. Επιπλέον, η συσσώρευση πληθυσμού και ο πολλαπλασιασμός των δραστηριοτήτων στις μεγάλες πόλεις, σε συνδυασμό με τη χωρική επέκτασή τους επέφεραν σοβαρές δυσλειτουργίες στην οργανωτική δομή τους. Για να αντιμετωπίσουν τη διαρκώς αυξανόμενη ανάπτυξή τους, οι μεγάλες πόλεις βρίσκονται σε διαρκή αναζήτηση νέων προτάσεων ρύθμισης και οργάνωσης των επεκτάσεών τους στη βάση πολεοδομικών σχεδίων, μέσα σ' ένα πλαίσιο περιορισμού των τάσεων συσσώρευσης πληθυσμού σ' αυτές.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση δημιουργίας ζωνών πρασίνου – *green belt* – στο Λονδίνο, σύμφωνα με το “*Greater London Plan*” το 1944 που είχε ως στόχο τη δημογραφική σταθερότητα της πόλης, όπως επίσης στο Τόκιο μετά το 1965, καθώς και σε άλλες μεγάλες πόλεις, οι ενέργειες που καθυστέρησαν σε κάποιο βαθμό τις επεκτάσεις των πόλεων αυτών (*Chaline, Cl., 2000, p.142-149, 166-169*).

Πίνακας 1.1.2. Οι δέκα μεγαλύτερες πόλεις της ΕΕ κατά τάξη μεγέθους σε παγκόσμιο επίπεδο για τα έτη 1975, 2003, 2015 (πρόβλεψη)

1975			2003			2015		
	τάξη πληθυσμός			τάξη πληθυσμός			τάξη πληθ.	
Παρίσι	9	8,6	Παρίσι	21	9,8	Παρίσι	22	10
Λονδίνο	14	7,5	Λονδίνο	27	7,6	Λονδίνο	35	7,6
Rhein-Ruhr (βόρειο)	18	6,4	Rhein-Ruhr (βόρειο)	32	6,6	Rhein-Ruhr (βόρειο)	41	6,6
Μιλάνο	21	5,5	Μαδρίτη	45	5,1	Μαδρίτη	56	5,3
Μαδρίτη	32	3,8	Βαρκελώνη	53	4,4	Βαρκελώνη	70	4,5
Νάπολη	35	3,6	Μιλάνο	61	4,1	Μιλάνο	84	4
Βερολίνο	40	3,2	Rhein-Main	70	3,7	Rhein-Main	95	3,7
Rhein-Main	41	3,2	Βερολίνο	83	3,3	Rhein-Ruhr (ενδιάμεσο)	110	3,3
Κατόβπσε	44	3	Rhein-Ruhr (ενδιάμεσο)	84	3,3	Αθήνα	111	3,3
Ρώμη	45	3	Αθήνα	90	3,2	Βερολίνο	112	3,3

Πηγή: United Nations: World Population Prospects. The 2004 Revision Population Database 2004.

Ο γενικός κανόνας πάντως είναι ότι οι πόλεις αναπτύσσονται όχι στη βάση των σχεδιασμών, αλλά οργανικά. Σπανιότατα σήμερα πια, με ελάχιστες εξαιρέσεις, γίνονται νέες πόλεις, όπως η Μπραζιλία στη δεκαετία του '50 ή οι μικρές κηπουπόλεις, κυρίως στην Αγγλία, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι τη δεκαετία του '70. Αποτέλεσμα της έλλειψης σχεδιασμού είναι οι τεράστιες κοινωνικές συγκρούσεις, συχνά μη ελεγχόμενες, που οδηγούν στη συσσώρευση μιας σειράς κοινωνικών, οικονομικών, δημογραφικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη πόλη (Λαγόπουλος Α.-Φ., 2005).

Ειδικότερα, αναφορικά με την ευρωπαϊκή πόλη, ο αρχιτέκτονας *Renzo Piano* κάνει την παρακάτω διάκριση. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι υπάρχει μία πόλη ειδικά «ευρωπαϊκή», της οποίας η ιδιαιτερότητα είναι ότι διαρκώς και σταθερά αναπαράγει διαχρονικά τα κύρια χαρακτηριστικά της, αντίθετα απ' αυτό που συμβαίνει στην ασιατική πόλη, η οποία σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους έχει ανοικοδομηθεί από την αρχή με ταυτόχρονη εγκατάλειψη της παλιάς πρωτεύουσας. Από την άλλη, στην αμερικανική πόλη ολόκληρες περιοχές, μετά από μία περίοδο συνεχούς εγκατάλειψης, έχουν αλλάξει πρόσωπο

δίνοντας τη θέση τους σε νέες αναβαθμισμένες περιοχές, στις λεγόμενες *edge-cities*, ενώ ταυτόχρονα τα παλιά κέντρα πόλης γερνάνε, υποβαθμίζονται και παραδίδονται στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (Huet, B., 1998, p.56-59). Ο J. Garreau, αποδίδοντας τον όρο *edge-cities* στις οριακές ζώνες υποστηρίζει ότι οτιδήποτε έχει πια σημασία στις σύγχρονες πόλεις διαδραματίζεται στις οριακές ζώνες (Garreau J., 1991).

Μπορούμε να πούμε ότι οι ευρωπαϊκές πόλεις ακολουθούν ένα πολεοδομικό μοντέλο που έχει τις ρίζες του στα βάθη των αιώνων. Σε γενικές γραμμές, ακόμη και σήμερα, χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη αναγνωρισιμότητα του αστικού τοπίου, τις έντονες πυκνότητες δόμησης και κατοίκησης, τη συγκέντρωση λειτουργιών καθώς και τη συσσωρευμένη «ανάπτυξη». Η πολεοδομική τους διάρθρωση, αυτή που συναντάει κανείς πιο συχνά, περιλαμβάνει έναν κεντρικό ιστορικό πυρήνα υψηλών πυκνοτήτων, μία περιμετρική ζώνη που συνήθως αναπτύσσεται σε ομόκεντρες περιφέρειες, σε άμεση σύνδεση με το κέντρο της πόλης, χωρίς να αφήνει «κενά», με διατήρηση των υψηλών πυκνοτήτων και τέλος τις περιφερειακές επεκτάσεις της πόλης, περιοχές χαμηλότερης πυκνότητας (Benevolo, L., 1993).

Οι ευρωπαϊκές χώρες είναι δύσκολο να προσδιορίσουν τις πολεοδομικές ιδιαιτερότητες των αστικών κέντρων και των πόλεων χρησιμοποιώντας τα ίδια εργαλεία κάθε φορά. Η διαφορετική ιστορία και τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της κάθε χώρας, η πολιτική και διοικητική της οργάνωση οδηγούν κατά περίπτωση στη θεώρηση διαφορετικών στατιστικών μεθόδων εκτίμησης της ασικότητας, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο είτε την πληθυσμιακή πυκνότητα, είτε την οικιστική ή την πυκνότητα λειτουργιών, είτε το κριτήριο της συνέχειας της δόμησης, είτε τη διοικητική οργάνωση και τη διάρθρωση των διαφορετικών τομέων της κάθε πόλης, όπως θα δούμε διεξοδικότερα στη συνέχεια. Τα χωρικά και δημογραφικά γνωρίσματα της αστικοποίησης μεταβάλλονται διαρκώς, κάτι που καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο τον προσδιορισμό ορίων μεταξύ αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών, είτε σε στατικό είτε σε διαχρονικό επίπεδο.

1.2. Οι επεκτάσεις των πόλεων

Η διαδικασία ανάπτυξης και επέκτασης των πόλεων έγινε διαδοχικά, ακολουθώντας τις παρακάτω φάσεις:

1. Η αποκλιμάκωση ανάπτυξης του κέντρου των μεγάλων αστικών κέντρων προκάλεσε την ανάπτυξη ενός ολόκληρου δικτύου μικρών πόλεων-δορυ-

φόρων, πολεοδομικών ενοτήτων συνδεδεμένων μεταξύ τους – που συνηθίζεται να ονομάζονται *μεγαλουπόλεις*–, ενταγμένων σε μία ευρύτερη έντονα αστικοποιημένη περιοχή της περιφέρειας. Στη διάρκεια της φάσης αυτής, εξαιτίας της διάχυσης του πληθυσμού, το ίδιο το κέντρο της *μεγαλούπολης* δίνει την εντύπωση ότι περιορίζεται (*Gottmann, J., 1973*).

2. Με την εκτόξευση της ανοικοδόμησης στις μεγαλουπόλεις, όλο το παραπάνω δίκτυο μικρών πόλεων της περιφέρειας μετατρέπεται σε περιοχή συνεχούς αστικοποίησης και υψηλών πυκνοτήτων – πολυπυρηνική περιοχή – , με τελική κατάληξη την ενοποίηση όλου του δικτύου σε μία ενιαία περιοχή.
3. Η παραπάνω πολυπυρηνική περιοχή αναπτύσσεται σταδιακά ακολουθώντας μία διαδικασία που τείνει στην επικράτηση ενός μοναδικού κέντρου. (*Moriconi-Ebrard, F., 1994, Geopolis*)¹.

Η ταχύτητα και ο τρόπος επέκτασης μιας πόλης εξαρτάται από μία σειρά παραμέτρων:

- α) Η δημογραφική ανάπτυξη συνδέεται με τη ζήτηση νέων κατοικιών.
- β) Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τη ζήτηση νέων χώρων εγκατάστασης

1. Ο ΟΗΕ χαρακτηρίζει ως *πολύ μεγάλες πόλεις* αυτές που έχουν πληθυσμό μεγαλύτερο από 4 εκατομμύρια κατοίκους. Το 1970, ο αριθμός τέτοιων οικισμών με την ευρύτερή τους περιοχή ανερχόταν σε 24, το 1975 σε 30 και στα τέλη του αιώνα έφτασε τις 49 (*O.N.U., 1981*).

- Για τον προσδιορισμό των *πολύ μεγάλων πόλεων* χρησιμοποιήθηκε ο γενικός όρος «*μεγαλούπολη*» ή «*μεγάπολη*» (“*megalopolis*”). Ο *Gottmann* χρησιμοποίησε τον όρο αυτό για το σύμπλεγμα αστικών συσσωρεύσεων στα βορειοανατολικά παράλια των Η.Π.Α. (*Gottmann, J., 1973*), (*Hall, P., Hay, D., 1980, p. 270-272*). Ως κατώτερο πληθυσμιακό όριο για τις *μεγαλουπόλεις* προσδιορίζονται συνήθως τα 8 εκατομμύρια κάτοικοι. Σύμφωνα με τα στοιχεία *Geopolis*, το 1990 ο αριθμός τους ανερχόταν σε 22 (*Moriconi-Ebrard, F., 1994, §2.2.3, United Nations, I.E.S.A., 1991*).
- Σύμφωνα με έναν ακόμη ορισμό η παραπάνω ευρεία αστική περιοχή ονομάζεται «*ανοικτό αστικό σύστημα*» (*Pred, A., 1977*), «*αστικό περιθώριο*» και επίσης «*απλωμένη πόλη*» (“*spread city*”), όρος που χρησιμοποιήθηκε για τον προσδιορισμό της Νέας Υόρκης. Ένας ακόμη ορισμός χαρακτηρίζει ως *παγκόσμια πόλη* εκείνη που ξεπερνάει τα 10 εκατομμύρια. Ο αριθμός των οικισμών αυτών, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ανερχόταν στους 16. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να περιγράψει αστικά κέντρα με διεθνή σημασία σε οικονομικό, διοικητικό, επιχειρησιακό καθώς και σε επίπεδο ανάπτυξης της καινοτομίας (*Friedmann, J., Wolf, G., 1982, p. 309-344*).
- Το 1968 ο *Δοξιάδης* χαρακτήρισε ως «*μτροπόλεις*» τους οικισμούς με πληθυσμό από 2 έως 14 εκατομμύρια κατοίκους και ως «*περιοχή συνεχούς αστικοποίησης*» – «*συσσώρευση*», “*conurbation*”, οικισμούς με πληθυσμό από 14 έως 100 εκατομμύρια (ο αριθμός των οικισμών αυτών στα τέλη του περασμένου αιώνα ανερχόταν σε 6). Ο *Δοξιάδης* χρησιμοποίησε και τον όρο «*οικουμενούπολη*» (“*ecumenopolis*”), για να περιγράψει ένα υποτιθέμενο ευρύτερο σύνολο αστικών συσσωρεύσεων σε πολύ μεγάλη κλίμακα (*Doxiadis, C.A., 1968*).

λειτουργιών, ανεξάρτητα από μία αρνητική ή και μηδενική δημογραφική ανάπτυξη του πληθυσμού.

- γ) Η οικιστική πολιτική ως προς τις κατευθυντήριες γραμμές για εντάξεις στα σχέδια πόλης νέων περιοχών αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες σε ό,τι αφορά στις επεκτάσεις των οικισμών. Από τις πολιτικές αυτές γενικά και απ' τον πολεοδομικό προγραμματισμό στην περιοχή (Ρυθμιστικά Σχέδια, Γ.Π.Σ., κ.λπ.) ειδικότερα, εξαρτάται μία σειρά βασικών χαρακτηριστικών των ίδιων των πόλεων στην ευρύτερή τους περιοχή (πυκνότητες, αρχιτεκτονική τυπολογία, προστασία περιβάλλοντος, ελεύθεροι χώροι, υποδομή και ανοδομή, ύπαρξη αυθαίρετης δόμησης και δημιουργία αυθαιρέτων οικισμών, κ.λπ.).
- δ) Πιο πρόσφατα, κάτω από τα σημερινά δεδομένα, η *αστική διακυβέρνηση* — η επιρροή που μπορούν να ασκήσουν σε προγραμματικό επίπεδο οι διάφοροι φορείς, οργανισμοί, επιχειρήσεις, ομάδες πίεσης —, με την ευελιξία και την καινοτομία που τη χαρακτηρίζει, μπορεί να λειτουργήσει σε προγραμματικό πλαίσιο και να επηρεάσει την ανάπτυξη των πόλεων.
- ε) Η πληθυσμιακή και η οικιστική πυκνότητα στην περιφέρεια των πόλεων, πριν από την έναρξη εκεί της αστικοποίησης, είναι συνδεδεμένη με τους ρυθμούς δημιουργίας νέων περιοχών κατοικίας. Η ύπαρξη αγροτικών οικισμών στην περιφέρεια δημιουργεί ευκολότερα προϋποθέσεις για νέες εντάξεις στο σχέδιο.
- στ) Οι σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ ενός οικισμού και των πιο δυναμικών περιοχών της ενδοχώρας του επηρεάζουν τους πόλους ελκτικότητας των νέων χωρικών επεκτάσεών του.
- ζ) Τα φυσικά εμπόδια στην περιφέρεια ενός οικισμού (δασικές εκτάσεις, λίμνες, ποτάμια, κ.λπ.) κατευθύνουν τις επεκτάσεις και τις νέες χρήσεις.
- η) Η δυναμικότητα των γραμμικών επεκτάσεων των πόλεων δημιουργείται αντιστρόφως ανάλογα με την αύξηση της πυκνότητας των δικτύων (κυκλοφορίας, μεταφορών, κ.λπ.). Όσο μικρότερος είναι ο αριθμός των νέων αξόνων, τόσο περισσότερο οι επεκτάσεις συγκεντρώνονται πιο γρήγορα γύρω απ' αυτούς.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορούν να καταγραφούν διαφορετικοί τύποι *επέκτασης των πόλεων*.

Σε μια σειρά πόλεων, οι επεκτάσεις χαρακτηρίζονται από μία υπερβολικά έντονη αστικοποίηση στην περιφέρειά τους, με τη μετατροπή αγροτικών οικισμών σε αστικούς οικισμούς υψηλών πυκνοτήτων (Κάιρο, Μπανγκόκ, Καλκούτα, κ.λπ.) (Schinz, A., 1989, p.172-176).

Από την άλλη, μια σειρά πόλεων – *συγκεντρωτικές πόλεις* –, όπως το Παρίσι, το Μεξικό κ.λπ., καθώς και η Αθήνα, σε μικρότερη όμως κλίμακα, αναπύχθηκαν ιστορικά σε βάρος της περιφέρειάς τους, από τη στιγμή που το ίδιο το κέντρο τους απορρόφησε το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης των πληθυσμιακών μεγεθών. Σε πόλεις τέτοιου τύπου, οι επεκτάσεις έγιναν με την εκκένωση της εγγύς περιφέρειάς τους από τον αγροτικό πληθυσμό, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή της ανάπτυξης μικρών πόλεων (*Palisse, J.P., 1996*).

Μια άλλη πάλι σειρά πόλεων, όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Σάο Πάολο, κ.λπ., έχουν ενισχυμένο τον οικονομικό και εμπορικό τους ρόλο, ενώ υφίστανται μία στενή σχέση πόλης και περιφέρειας, η οποία σταθερά παραμένει έντονα αστικοποιημένη. Στη Γερμανία πάλι, έχουμε την ανάπτυξη μεγάλων μητροπολιτικών περιφερειών, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Βλέπουμε λοιπόν ότι για τον προσδιορισμό των «*μεγάλων πόλεων*» και για τις αντίστοιχες εκτιμήσεις των μεγεθών τους, είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη η ίδια η πόλη, αλλά και η ευρύτερή της περιφέρεια που περιλαμβάνει το σύνολο όλων των επεκτάσεων που έχουν γίνει διαχρονικά.

1.3. Κριτήρια κατάταξης πόλεων

Σε ένα αστικό σύστημα, οι πόλεις δεν διαφοροποιούνται μόνο από τη θέση κι απ' το μέγεθός τους, αλλά επίσης και από τη γενικότερη διάρθρωση των λειτουργιών τους. Ένα σύνολο από βασικά χαρακτηριστικά προσδιορίζει τη σύγχρονη δομή τους και τις κάνει να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα είδη οικισμών. Οι αρχές των διαφοροποιήσεων αυτών καθορίζουν τη δυνατότητα της κάθε πόλης να δεχτεί, να παράγει, να συγκεντρώσει και να διαδώσει τα αγαθά που παράγει και χαράσσουν τις προοπτικές της περαιτέρω εξέλιξής της. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα παρακάτω:

1. η θέση της κάθε πόλης μέσα στο σύστημα των κεντρικών τόπων (*Christaller, W., 1933*),
2. η εξειδίκευση των δραστηριοτήτων και λειτουργιών (απασχόληση στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα),
3. η συνέχεια του δομημένου χώρου,
4. η εξειδίκευση της κοινωνικής και πολιτιστικής δομής της πόλης,
5. η γεωγραφική θέση της πόλης μέσα στο διεθνές δίκτυο πόλεων,
6. η δημογραφική και οικονομική διάσταση της πόλης,
7. η ακτινοβολία και η ελκτικότητα, η διασύνδεσή της δηλαδή με άλλους οικισμούς.

Από ιστορική πλευρά οι αντιμεταθέσεις στην κατάταξη των πόλεων ως προς το μέγεθός τους, σε μεγάλο βαθμό ερμηνεύονταν με οικονομικούς όρους που αναφέρονταν κυρίως στα επίπεδα παραγωγικότητας. Η σύγχρονη πόλη, σύμφωνα με μία αντίστοιχη με την παραπάνω εκτίμηση και σύμφωνα με μία καθαρά τεχνοκρατική λογική, στηρίζει την αύξηση των μεγεθών της στην οικονομική ανάπτυξή της. Αντίθετα, σύμφωνα με την ίδια λογική, η δημογραφική και οικονομική στασιμότητα μιας πόλης είναι συνώνυμη με τη σχετική παρακμή. Η πόλη χάνει την αυτονομία της, την ικανότητά της για νέες καινοτόμες κατευθύνσεις, μπαίνει κάτω από περιορισμούς σε ό,τι αφορά στις προκλήσεις του μέλλοντος. Όσο επομένως η ροπή προς την παραγωγικότητα στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης είναι μεγαλύτερη, τόσο και η πόλη τείνει προς μεγαλύτερα μεγέθη (*Jones, E, 1966, Bairoch, P., 1977*).

Παρόλα αυτά, οι παραπάνω τάσεις οδηγούν σε μεγέθη πόλεων δυσανάλογα με την ποιότητα ζωής που πραγματικά προσφέρουν στους κατοίκους τους, εξαιτίας της γενικής υποβάθμισης του περιβάλλοντος που έχουν δημιουργήσει, της ελαχιστοποίησης κοινωνικών παροχών που προσφέρουν, της αύξησης της εγκληματικότητας, της κακής ποιότητας κατοικίας, κ.ά. Κάποιες πόλεις μεσαίου μεγέθους παρέχουν πολύ ικανοποιητικότερες συνθήκες διαβίωσης στους κατοίκους τους. Επομένως, αν τα ανώτερα όρια του μεγέθους των πόλεων ήταν συνδεδεμένα μόνο με την πρόοδο της παραγωγικότητας, τότε δεν θα υπήρχε κάποιο όριο ως προς τα μεγέθη αυτά. Η παραπάνω αρχή δεν θα είχε καμία σημασία αν περιοριζόταν μόνο στην τεχνολογική πλευρά του ζητήματος και αν δεν συμπεριλαμβανόταν σ' αυτή και η έννοια της κοινωνικής προόδου, της κοινωνικής συνοχής, της απασχόλησης και των γενικών συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων. Μόνο κάτω από μία τέτοια οπτική γωνία, μπορεί να θεωρηθεί ότι επέρχεται κορεσμός στην ανάπτυξη μιας μεγάλης πόλης (*Böventer, E., Von, 1973*).

Υπάρχουν δύο είδη κατάταξης των πόλεων. Η πρώτη αφορά στην ίδια την πόλη σύμφωνα με το διοικητικό προσδιορισμό της, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην ευρύτερη περιφέρεια του αστικού κέντρου με τις επεκτάσεις του, στην ονομαζόμενη αστική περιοχή.

Ο διαχωρισμός των διαφορετικών περιοχών ή του συνόλου μιας χώρας σε σχέση με τον βαθμό αστικοποίησης αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα. Η υπερσυγκέντρωση πληθυσμών και λειτουργιών στα αστικά κέντρα, η ανάμειξή τους και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις που όλα αυτά συνεπάγονται έχουν δημιουργήσει την εντύπωση ότι πραγματικά «είμαστε πολλοί». Ο υπερπληθυσμός συγχέεται με τη «μεγάλη συγκέντρωση». Το ερώτημα που τίθεται είναι ποιο κριτή-

ριο ή ποιο συνδυασμό κριτηρίων θα χρησιμοποιήσουμε για τον προσδιορισμό της αστικότητας. Το βέβαιο είναι ότι οι συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών κρατών καθίστανται σχεδόν αδύνατες εξαιτίας της χρησιμοποίησης διαφορετικών στατιστικών «ορίων» από χώρα σε χώρα.

Ο προσδιορισμός της αστικότητας στηρίζεται στα παρακάτω κριτήρια (*Charpin S., Weiss S (ed.), 1962*):

- στο *πληθυσμιακό*, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί και «πραγματικό» κριτήριο. Σε πολλές χώρες (Ελλάδα), ο πληθυσμός από μόνος του αποτελεί τον μοναδικό δείκτη εκτίμησης προσδιορισμού των αστικών οικισμών. Επιμέρους κριτήρια αποτελούν η *πληθυσμιακή* και η *οικιστική πυκνότητα*,
- στο κριτήριο της *απόστασης* – *απόσταση του οικισμού από το κέντρο, αποστάσεις μεταξύ οικισμών* –,
- στο *λειτουργικό* κριτήριο, που αφορά στις οικονομικές λειτουργίες, στις χρήσεις γης και στην απασχόληση στους διαφορετικούς τομείς,
- στο κριτήριο των *μετακινήσεων* – συνήθως καθημερινών – από και προς το κέντρο της πόλης, ως προς τις διαφορετικές λειτουργίες,
- στο *διοικητικό-οικονομικό* κριτήριο.

Σε γενικές γραμμές, οι περισσότερες χώρες της ΕΕ προσπαθούν να βρουν όρους προσδιορισμού της αστικότητας και κατά συνέπεια των διοικητικών τους ενότητων που να μη στηρίζονται σε καθαρά διοικητικούς κανόνες.

Ο προσδιορισμός μιας αστικής περιοχής με βάση τα δύο πρώτα κριτήρια βασίζεται στα εξής σημεία:

- α) Στην οριοθέτηση των βασικών αστικών πυρήνων της ενότητας με βάση το πληθυσμιακό μέγεθος της δημογραφικής ομάδας που κατοικεί σ' αυτόν ή αλλιώς το «*κατώφλι βιωσιμότητας*». Το ελάχιστο αυτό μέγεθος κυμαίνεται ανά χώρα από τους 50 έως τους 100.000 κατοίκους. Είναι συνηθισμένο να θεωρείται ως *αστική χωρική ενότητα* κάθε οικισμός του οποίου ο πληθυσμός ξεπερνά τους 10.000 κατοίκους, όποιο και αν είναι το διοικητικό, θεσμικό ή πολιτικό του καθεστώ, ανάλογα με τη χώρα στην οποία αυτός βρίσκεται².

2. Το ελάχιστο απαιτούμενο πληθυσμιακό μέγεθος για τον προσδιορισμό μιας αστικής περιοχής διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα. Ενδεικτικά το κατώτερο αυτό όριο είναι 200 στη Δανία και στη Σουηδία, στη Γαλλία και στη Γερμανία είναι οι 2.000 κάτοικοι, στο Ηνωμένο Βασίλειο το όριο είναι κυμαινόμενο και στο Λουξεμβούργο 100.000. Στις ΗΠΑ το κατώτερο όριο είναι 2.500, στις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης κυμαίνεται από 5.000 έως 12.000 (στην πρώην Σοβιετική Ένωση ήταν 12.000) και στην Ιαπωνία είναι 50.000. Σε ό,τι αφορά στην Ελλάδα, η τιμή του μεγέθους αυτού είναι οι 10.000 κάτοικοι (*Cheshire, P., Hay, D., Carbonaro, G., Bevan, N., 1989*).

Στον πίνακα 1.3.1. δίνονται για ορισμένες χώρες του κόσμου τα κατώτερα όρια του πλήθους των κατοίκων ενός οικισμού ώστε αυτός να χαρακτηριστεί ως αστικός.

β) Στον προσδιορισμό ενός ορίου απόστασης που καθορίζει τη χωρική συνέ-

Πίνακας 1.3.1. Όρια αστικών οικισμών σε διαφορετικές χώρες

Ήπειρος και χώρα	Όριο αστικού οικισμού	Ήπειρος και χώρα	Όριο αστικού οικισμού
Ευρώπη		Βορ. Αμερική	
Βέλγιο	5.000	Η.Π.Α.	2.500
Γαλλία	2.000	Καναδάς	1.000
Γερμανία	2.000	Κεντρ. και Νότια Αμερική	
Ελλάδα	10.000	Αργεντινή	2.000
Ισπανία	10.000	Βραζιλία	Μ
Ην. Βασίλειο	Μ ⁽¹⁾	Μεξικό	2.500
Ολλανδία	2.000	Ασία	
Ουγγαρία	Μ	Ιαπωνία	50.000
Πολωνία	Μ	Ινδία	5.000
Σοβ. Ένωση	12.000	Ινδονησία	Μ
Σουηδία	200	Κίνα	
Τσεχοσλοβακία	5.000	Πακιστάν	5.000
		Αφρική	
		Αίγυπτος	Μ
		Αλγέρι	Μ
		Μαρόκο	Μ
		Τύνιδα	Μ

(1) Όριο που μεταβάλλεται

Πηγή: Αναστασιάδης Α., 1984, Μελέτη αστικοποίησης και δημογραφικής εξέλιξης μιας χώρας

– Στη Γερμανία, όπως επίσης και στην Αγγλία, οι αστικές και οι μη αστικές περιοχές προσδιορίζονται διοικητικά από τη νομοθεσία. Με τον τρόπο αυτό αποτυπώνονται τόσο οι σχέσεις πολιτικής εξουσίας, μεταξύ δηλαδή Πολιτείας και πόλεων σε μια δεδομένη στιγμή, όσο και η σημασία της διεύρυνσης και εξάπλωσης του αστικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα η Γερμανία αποτελεί τη μοναδική ευρωπαϊκή χώρα όπου η έννοια της πόλης και του αστικού πληθυσμού προσδιορίζεται στη βάση διοικητικού καθαρά πλαισίου στη βάση του συστήματος διαχωρισμού της χώρας σε ομόσπονδα κράτη. Για τον λόγο αυτό εξάλλου η χώρα αυτή καταγράφει και έναν «επίσημο» συντελεστή αστικοποίησης ιδιαίτερα χαμηλότερο από τον πραγματικό. Στη Γερμανία, αστικός πληθυσμός θεωρείται ο πληθυσμός που κατοικεί στις 1.408 πόλεις-κοινότητες (*Gemeinden Städte*) και στις 88 συγχωνευμένες πόλεις που αποτελούν αυτοδιοικούμενες περιοχές (*Kreisfreie Städte*).

– Στις χώρες της «ενδιάμεσης» Ευρώπης – πρώην σοσιαλιστικές δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης –, η έννοια της αστικότητας είχε θεσπιστεί διοικητικά για τους Δήμους των οποίων τα όρια μεταβάλλονταν διαρκώς, εξαιτίας της φυσικής επέκτασης των αστικών χαρακτηριστικών τους και του επαναπροσδιορισμού του χωρικού πολιτικού πλαισίου, κάτι που όμως δεν συνδεόταν με την ίδια την ουσία της εξάπλωσης του αστικού πληθυσμού (*Rey, V., Brunet, R., 1998*). Συγκεκριμένα στην Τσεχία το όριο είναι οι 5.000 ή οι 2.500 κάτοικοι – στην περίπτωση που ο αγροτικός πληθυσμός είναι χαμηλότερος απ' το 15% του συνολικού πληθυσμού και υπάρχει μία ελάχιστη αστική υποδομή σύμφωνα με μία σειρά προϋποθέσεων –, στη Σλοβακία οι 2.000 κάτοικοι και οι 5.000 στην Αυστρία. Στην Ουγγαρία, ο προσδιορισμός των πόλεων γίνεται με βάση

χεια και διαχωρίζει τον ένα οικισμό από τον άλλο. Η απόσταση αυτή κυμαίνεται ανά χώρα από 50 έως 200 μέτρα³.

Για την καταγραφή των στατιστικών δεδομένων απογραφής του πληθυσμού, ο διαχωρισμός των οικισμών γίνεται είτε στη βάση διοικητικών περιφερειών είτε σ' αυτή των τομέων απογραφής. Η περίμετρος των παραπάνω ενότητων δεν αντιστοιχεί όλες τις φορές στα ακριβή όρια του δομημένου χώρου. Μία τοπική ενότητα ανήκει σε κάποιο οικισμό όταν αυτός συγκεντρώνει το ελάχιστο το 50% του πληθυσμού της. Υπάρχει επομένως το ενδεχόμενο ένας οικισμός να αποτελείται από μία ή και περισσότερες τοπικές ενότητες. Στην περίπτωση όπου δύο οικισμοί συνδέονται μεταξύ τους με μία και μοναδική σειρά κτισμάτων σε μία απόσταση μεγαλύτερη από ένα χιλιόμετρο, θεωρείται ότι η συνέχεια του δομημένου χώρου είναι διασπασμένη και ότι οι δύο παραπάνω οικισμοί αποτελούν δύο διακριτές χωρικές ενότητες.

Ως προς τον διοικητικό διαχωρισμό, διακρίνονται δύο μοντέλα χωρών:

Το πρώτο μοντέλο περιλαμβάνει χώρες όπου οι αστικοί οικισμοί δεν ταυτίζονται με ένα συγκεκριμένο αριθμό κοινοτήτων, η προσαρμογή επομένως γίνε-

το πλήθος των κεντρικών λειτουργιών και σχεδόν ανεξάρτητα από τον αριθμό των κατοίκων, ενώ στην Πολωνία και στη Ρουμανία κάθε οικισμός με μη αγροτικές κεντρικές λειτουργίες χαρακτηρίζεται ως πόλη — στις οποίες μάλιστα συμπεριλαμβάνονται οι πόλεις με ορυχεία μεταλλευμάτων, οι λουτροπόλεις και τα ψαροχώρια.

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, έχουμε την παρακάτω ιεράρχηση οικισμών (Λαγόπουλος, Α.-Φ., 1977, σελ. 29-32):

αστικοί οικισμοί:

- *επαρχιακή πόλη* (μικρή πόλη με 10.000-200.000 κατοίκους),
- *περιφερειακή πόλη* (μεγάλη πόλη με 200.000-500.000 κατοίκους. Για την Ελλάδα και μια πόλη ≤ 100.000 κατοίκους μπορεί να θεωρηθεί ως «μεγάλη»). Εξυπηρετεί ευρύτερη περιοχή με πληθυσμό από 1 μέχρι 3 εκατομμύρια κατοίκους.
- *μυτροπολιτική περιοχή* (≥ 500.000 κατοίκους και συνήθως $\geq 1.000.000$ κατοίκους, που εξυπηρετεί μια ευρύτερη περιοχή με πληθυσμό 5-30 εκατομμύρια).

οικισμοί μεταξύ αστικών και γεωργικών:

- *ημιαστικοί οικισμοί* (πληθυσμός 5.000-10.000 κατοίκους). Περιλαμβάνουν όλες σχεδόν τις κατηγορίες κεντρικών λειτουργιών.

γεωργικοί οικισμοί:

- *μικρή ομάδα κτιρίων* (μέχρι 25 κάτοικοι), *μικρό χωριό* (25-500 κάτοικοι), *χωριό* (500-2.500 κάτοικοι περίπου). Εξυπηρετεί ευρύτερη περιοχή, περίπου μέχρι 10.000 κάτοίκους. *Κωμόπολη* (2.500-5.000 κάτοίκους).

3. Ο προσδιορισμός της *αστικής οικιστικής περιοχής* στηρίζεται ως επί το πλείστον στον ορισμό που δίνεται από τον Ο.Η.Ε. σύμφωνα με τον οποίο «*η α.ο.π. δημιουργείται από μία πληθυσμιακή ομάδα η οποία, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα διοικητικά όρια, σχηματίζει μία δομημένη ζώνη της οποίας καμία κατασκευή δεν απέχει από την πλησιέστερη της απόσταση μεγαλύτερη από 200 μέτρα*».

ται με βάση ένα σύνολο ενοτήτων μικρότερων από ένα δήμο ή κοινότητα. Στο μοντέλο αυτό ανήκουν χώρες της βόρειας κυρίως Ευρώπης, όπως η Αγγλία και η Ουαλία στο Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία, η Δανία και το Βέλγιο.

Το δεύτερο μοντέλο περιλαμβάνει χώρες στις οποίες οι δήμοι αποτελούν την πρωταρχική ενότητα με βάση την οποία σχηματίζονται οι αστικές οικιστικές ενότητες. Η προσαρμογή στις περιπτώσεις αυτές γίνεται με βάση τα όρια των δήμων (ή κοινοτήτων): επομένως κάθε οικισμός περιλαμβάνει ένα συγκεκριμένο αριθμό από αυτούς. Η Ελλάδα, η Γαλλία και το Βέλγιο — στη χώρα αυτή η αστική ενότητα προσδιορίζεται και με τους δύο τρόπους —, είναι χώρες που περιλαμβάνονται στο δεύτερο αυτό μοντέλο⁴.

4. Αναφέρονται χαρακτηριστικά παραδείγματα αναφορικά με τον επίσημο διοικητικό προσδιορισμό αστικών οικιστικών ενοτήτων σε χώρες της ΕΕ (*Cattan, N., Pumain, D., Rozenblat, C., St-Julien, Th., 1999*).

Αναφορικά με την Ελλάδα, ο αστικός πληθυσμός περιλαμβάνει τον πληθυσμό των δήμων και κοινοτήτων που ο πολυπληθέστερος οικισμός τους έχει περισσότερους από 10.000 κατοίκους, καθώς και τον πληθυσμό των 16 πολεοδομικών συγκροτημάτων, ενώ ο ημιαστικός πληθυσμός αναφέρεται σε οικισμούς με πληθυσμό από 2.000 έως 9.999 κατοίκους, εκτός από τον πληθυσμό των πολεοδομικών συγκροτημάτων. Οι αγροτικοί οικισμοί, τέλος, έχουν πληθυσμό <2.000 κατοίκους. Ο πληθυσμός μιας αστικής περιοχής σε ένα δήμο ή σε μια κοινότητα κατοικεί σε κατοικίες που δεν απέχουν μεταξύ τους περισσότερο από 200 μέτρα. Δεν θεωρείται ότι υπάρχει συνέχεια του δομημένου χώρου στην περίπτωση που αυτός εντοπίζεται μόνο στη μία πλευρά ενός δρόμου.

Τα Πολεοδομικά Συγκροτήματα συνθέτουν τις αστικές οικιστικές περιοχές. Αποτελούνται από ένα σύνολο δήμων (ή κοινοτήτων) που συνορεύουν μεταξύ τους, των οποίων τα σπίτια απέχουν μεταξύ τους το μέγιστο 200 μέτρα και ο πληθυσμός τους περιλαμβάνει το ελάχιστον 10.000 κατοίκους, αποτελώντας ένα ενιαίο σύνολο, μία πόλη. Οι απογραφές του '71 και '81 περιλαμβάνουν 13 συνολικά Πολεοδομικά Συγκροτήματα, του '91 περιλαμβάνουν 18, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 2001 και με την εφαρμογή του Νόμου «Καπποδίστριας», τα Π.Σ. ανέρχονται σε 16. Αστικός πληθυσμός ονομάζεται ο συνολικός πληθυσμός των δήμων ή των κοινοτήτων μέσα στους οποίους ο μεγαλύτερος πληθυσμιακός πυρήνας έχει περισσότερους από 10.000 κατοίκους και περιλαμβάνει όλα τα Π.Σ., ανεξάρτητα από το πληθυσμιακό μέγεθος των δήμων που περιλαμβάνουν.

Στη Γαλλία, η διοικητική μονάδα θεώρησης είναι η κοινότητα. Αν ο πληθυσμός της κοινότητας αυτής δεν υπερβαίνει τους 2.000 κατοίκους και οι κατοικίες στις οποίες διαμένει δεν απέχουν μεταξύ τους απόσταση μεγαλύτερη από 200 μέτρα, τότε η κοινότητα θεωρείται ότι είναι αγροτική. Αν ο πληθυσμός κατοικεί σε περισσότερες από μία κοινότητες, τότε έχουμε μια αστική πολυκοινοτική περιοχή και όλες οι κοινότητες θεωρούνται αστικές. Ονομάζουμε πολεοδομική ενότητα ένα οικιστικό σύνολο το οποίο αποτελείται από μία πόλη και μία αστική πολυκοινοτική περιοχή. Σχετικά με τις υπόλοιπες κοινότητες διακρίνουμε αυτές που περιλαμβάνουν «καθαρα» αγροτικές περιοχές και αυτές όπου οι αγροτικές τους περιοχές βρίσκονται σε ζώνες που κατοικούνται από αστικό ή βιομηχανικό πληθυσμό. Ο αστικός οικισμός συνίσταται από γειτονικές κατοικίες οι οποίες σχηματίζουν ένα οικιστικό σύνολο τέτοιο ώστε καμία απ' αυτές να μην απέχει από τη διπλανή της περισσότερο από 200 μέτρα. Ο πληθυσμός του οικιστικού συνόλου δεν πρέπει να έχει μέγεθος μικρότερο από 50 κατοίκους. Στον υπολογισμό της παραπάνω απόστασης δεν περιλαμβάνονται δημόσιοι χώροι, βιομηχανικές περιοχές και περιοχές εμπορίου, όπως επίσης και περιοχές

Ως προς το *λειτουργικό κριτήριο*, συνήθως τίθενται κάποια όρια, ανώτερα ή κατώτερα, που αναφέρονται στα ποσοστά απασχόλησης στους διαφορετικούς τομείς. Π.χ. μία περιοχή θεωρείται αστική, όταν το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που ασχολείται με τη γεωργία δεν ξεπερνάει ένα ορισμένο ανώτερο όριο.

Ως προς το *διοικητικό-οικονομικό κριτήριο*, αστική περιοχή θεωρείται αυτή στην οποία συναντάμε συγκεκριμένες δραστηριότητες και υπηρεσίες.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω κριτήρια, η *αστική οικιστική περιοχή* αποτελείται από έναν *κεντρικό πυρήνα* ο οποίος αποτελεί μία *αστική ενότητα*.

Ως προς το *λειτουργικό* και *διοικητικό* κριτήριο, στη Γαλλία, ο *κεντρικός πυρήνας των αστικών περιοχών*, σύμφωνα με τον προσδιορισμό του το 1990, αποτελεί μία αστική ενότητα που απαρτίζεται από μία ή και περισσότερες κοινότητες και περιλαμβάνει το ελάχιστο 5.000 απασχολούμενους. Αντίστοιχα στο Βέλγιο, η αστική περιοχή έχει κέντρο την *επιχειρησιακή οικιστική περιοχή*, ενώ στην Ολλανδία, ο κεντρικός πυρήνας των αστικών οικιστικών περιοχών (*agglomeraties*) αποτελείται από έναν ή δύο γειτονικούς δήμους. Στον παραπάνω κεντρικό πυρήνα περιλαμβάνονται όλοι οι γειτονικοί δήμοι με τη μεγαλύτερη ελκτικότητα, που καταγράφουν δηλαδή τον μεγαλύτερο αριθμό ροών ως προς τις μετακινήσεις από κατοικία προς εργασία και το αντίστροφο, από και προς τον κεντρικό δήμο. Οι ροές αυτές υπολογίζονται είτε ως προς το ελάχιστο ποσοστό του πληθυσμού που μετακινείται σε καθημερινή βάση προς το κέντρο (ποσοστό > 50% στο Βέλγιο και στην Ολλανδία), είτε ως προς το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που εργάζεται στο κέντρο (ποσοστό > 25% στο

που περιλαμβάνουν το υδάτινο στοιχείο και συνδέονται μεταξύ τους με γέφυρες.

Στην Αγγλία (και στην Ουαλία) προσδιορίζεται ως *αστική γη (urban land)* μία περιοχή που παρουσιάζει μία σταθερή χωρική δομή, κυκλοφοριακούς άξονες κατά μήκος μιας συνεχούς δομημένης έκτασης – το ελάχιστο στη μία πλευρά του δρόμου – , κτίρια που απέχουν μεταξύ τους το λιγότερο 50 μέτρα, που διαθέτει μέσα μεταφοράς, χώρους στάθμευσης καθώς επίσης και σύνδεση με δίκτυα αυτοκινητοδρόμων. Στην περίπτωση που η αστική γη καλύπτει μια έκταση το ελάχιστο 20 εκταρίων και συγκεντρώνει έναν πληθυσμό περίπου 1.000 κατοίκων, τότε ονομάζεται *αστική περιοχή (urban area)*. Η βασική στατιστική μονάδα προσδιορισμού της *αστικής περιοχής* είναι η *περιφέρεια (District)*, περιοχή που περιλαμβάνεται μέσα σε μια κοινότητα.

Στην Ιρλανδία μία οικιστική περιοχή αντιστοιχεί σε 50 κατοικίες που απέχουν μεταξύ τους το περισσότερο 200 μέτρα.

Στο Βέλγιο, ένας κατοικημένος οικιστικός πυρήνας αντιστοιχεί σε έναν οικισμό με πληθυσμό το λιγότερο 200 κατοίκους που κατοικεί σε μία δομημένη περιοχή όπου οι κατοικίες δεν απέχουν μεταξύ τους περισσότερο από 50 έως 100 μέτρα.

Στη Δανία ονομάζεται αστική περιοχή η οικιστική περιοχή που περιλαμβάνει και πάλι το ελάχιστο 200 κάτοικους, ενώ η συνέχεια του δομημένου χώρου προσδιορίζεται με βάση τη μέγιστη απόσταση μεταξύ δύο κατοικιών, η οποία δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 200 μέτρα.

Βέλγιο και >50% στο Λουξεμβούργο). Στη Γαλλία, στην αστική περιοχή ανήκουν όλες οι κοινότητες των οποίων ένα ποσοστό >40% του ενεργού πληθυσμού τους εργάζεται στον κεντρικό πυρήνα ή σε κάποιον άλλο δήμο προσαρτημένο στην αστική περιοχή.

Σε ό,τι αφορά στην παραπάνω προσάρτηση περιφερειακών δήμων, ορισμένες χώρες θέτουν κάποιους περιορισμούς και κάποιους όρους. Οι όροι αυτοί συνίστανται στα παρακάτω σημεία που αφορούν στον συγκεκριμένο δήμο:

- Στην εκτίμηση της αναλογίας του ενεργού πληθυσμού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα προς το σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Η αναλογία αυτή σε γενικές γραμμές δεν πρέπει να ξεπερνά το 10%.
- Στην εκτίμηση της μεταβολής του πληθυσμού του συγκεκριμένου δήμου μεταξύ των δύο τελευταίων απογραφών.
- Στην εκτίμηση του ποσοστού του πληθυσμού που γεννήθηκε εκτός του δήμου.
- Στην εκτίμηση του μέσου εισοδήματος των κατοίκων του δήμου⁵.

Στον πίνακα 1.3.2., σύμφωνα με τα στοιχεία *Geopolis*, γίνεται (*Moriconi-Ebrard, F., 1994*) ιεράρχηση για το έτος 1980 των οικισμών, σε συνάρτηση με το πληθυσμιακό τους μέγεθος, και καθορίζεται ο αριθμός των οικιστικών ενοτήτων που ανήκουν σε καθεμία κατηγορία, με στόχο τον προσδιορισμό των ορίων μεταξύ αστικών και αγροτικών οικισμών. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι μεταξύ των ορίων αυτών υφίστανται συχνές αλληλεπικαλύψεις ως προς τα στατιστικά μεγέθη. Για την ιεράρχηση χρησιμοποιούνται μεγέθη πόλεων πολλαπλάσια του 10, από τη μεγαλούπολη μέχρι την ελάχιστη μονάδα οικισμού, την αγροικία. Στην τρίτη στήλη του πίνακα δίνεται κατά προσέγγιση ο αριθμός των ενοτήτων με αγροτικό πληθυσμό που θα έπρεπε να περιέχουν όλες τις τάξεις πληθυσμού ≤ 10.000 κατοίκους. Ο παραπάνω προσδιορισμός έγινε με επα-

5. Σε μελέτη του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του Ε.Μ.Π., για την ιεράρχηση των οικισμών στον ελληνικό χώρο, γίνεται συσχέτιση του πληθυσμού τους με το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα ως εξής (*Λαγόπουλος, Α.-Φ., 1977, σελ. 15-17*):

αστική οικισμοί: ορίζονται όσοι (από τους μικρούς) έχουν πληθυσμό από 2.000 έως 4.000 κατοίκους και ποσοστό απασχολούμενων στη γεωργία <20% στο σύνολο των απασχολούμενων, ενώ από τους μεγάλους, με πληθυσμό >20.000, όσοι έχουν αντίστοιχους απασχολούμενους σε ποσοστό $\leq 49\%$.

ημιαστική οικισμοί: θεωρούνται όσοι έχουν πληθυσμό <1.000 κατοίκους (μικροί) και ποσοστό απασχολούμενων στη γεωργία από 30-40%, ενώ οι μεγαλύτεροι (≥ 20.000 κατοίκους) αντίστοιχο ποσοστό 50-70%.

γεωργικοί οικισμοί: οι μικροί οικισμοί με πληθυσμό <1.000 κατοίκους πρέπει να έχουν περισσότερο από το 40% των απασχολούμενων να εργάζονται σε γεωργικές απασχολήσεις, ενώ όσοι έχουν πληθυσμό ≤ 10.000 κάτοικους (μεγάλοι οικισμοί), πρέπει αντίστοιχα το 70% τουλάχιστον να ασχολείται στη γεωργία.

Πίνακας 1.3.2. Ιεράρχηση των οικισμών σύμφωνα με το μέγεθος (1980)

Πλήθος κατοίκων	Τάξη	πλήθος*
>108 εκατομμύρια	μεγαλούπολη	0
10.000.000 - 100.000.000	μεγαλούπολη-μητρόπολη	9**
1.000.000 - 10.000.000	μεγάλη πόλη-μητρόπολη	211
100.000 - 1.000.000	μεσαία πόλη-μεγάλη πόλη	1.954
10.000 - 100.000	μικρή πόλη-μεσαία πόλη	18.891
1.000 - 10.000	κωμόπολη	180.000
100 - 1.000	χωριό	1.700.000
10 - 100	μικρό χωριό-φυλή	16.000.000
1 - 10	αγροικία-νοικοκυριό	150.000.000

* ο αριθμός των ενοπιτών (κατά προσέγγιση) με αγροτικό πληθυσμό που θα έπρεπε να περιέχουν τις τάξεις μεγέθους ≤ 10.000 κατοίκων.

** τάξη ημιτελής

Πηγή: Moriconi-Ebrard F., L' Urbanisation du Monde, 1993

γωγική μέθοδο με βάση τα πληθυσμιακά δεδομένα ανάλυσης πόλεων μεγαλύτερης τάξης μεγέθους.

Στον πίνακα 1.3.3. φαίνεται η αστική ιεραρχία σύμφωνα με την αρχή της αγοράς κατά τον W. Christaller και συγκεκριμένα οι αποστάσεις μεταξύ των κέντρων των οικισμών, το πλήθος και ο πληθυσμός τους καθώς και ο πληθυσμός της ευρύτερης τους περιοχής (Christaller, W., 1933).

Πίνακας 1.3.3. Η αστική ιεραρχία σύμφωνα με την αρχή της αγοράς κατά τον W. Christaller (1933)

τύπος κέντρου	απόσταση μεταξύ των κέντρων (km)	ακτίνα επιρροής (km) ²	πληθυσμός κέντρου	συνολικός πληθυσμός της περιοχής	αριθμός κέντρων
1. Εμπορικό χωριό	7	45	800	2.700	486
2. Κωμόπολη	12	135	1.500	8.100	162
3. Αστική αυτο-διοικούμενη περιοχή	21	400	3.500	24.300	54
4. Έδρα επαρχίας-διαμερίσματος	36	1.200	9.000	75.000	18
5. Πρωτεύουσα νομού	62	3.600	27.000	225.000	6
6. Κύρια επαρχιακή πόλη	108	10.800	90.000	675.000	2
7. Κύρια πρωτεύουσα της χώρας	186	32.400	300.000	2.025.000	1

Πηγή: Baudelle G., 2003, Géographie du peuplement